

Л. А. МАРТИНЕЦЬ (канд. пед. наук)
Донецький національний університет

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНОСТІ ДІЛОВИХ ЯКОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ

У статті висвітлено критерії, показники та рівні сформованості ділових якостей старшокласників, розкрито сутність понять “рівень”, “критерій”, визначено узагальнену характеристику рівнів сформованості ділових якостей учні старшої школи.

Ключові слова: *рівень, критерій, показник, шкала.*

Постановка проблеми у загальному виді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями

Ефективність будь-якого процесу відстежується й визначається відповідно до критеріїв і рівнів, що відображають динаміку змін у досліджуваній якості. Виходячи із цього принципового положення, у дослідженні ефективність створення і реалізації методики формування ділових якостей старшокласників засобами проектної діяльності виявляємо на підставі підвищення рівня ділових якостей. Слід узяти до уваги думку В. Беспалька [1], що проблема всебічного й гармонійного виховання особистості досить складна через відсутність об'єктивних діагностичних показників ступеня сформованості тих або інших соціальних якостей особистості.

Отже, для ефективного педагогічного управління процесом формування ділових якостей старшокласників, реалізації методики формування ділових якостей учнів необхідно виявити відносні рівні сформованості ділових якостей і методику їх встановлення.

Формулювання цілей статті

Метою статті є розгляд критеріїв, показників і рівнів сформованості ділових якостей особистості старшокласника.

Виклад основного матеріалу

Рівень у загальнометодологічному значенні – це ступінь величини, розвитку, значущості чого-небудь, відношення ступенів розвитку чогось [8, с. 21]. Щодо досліджуваної проблеми рівень ділових якостей може розглядатися як відносна величина її сформованості в старшокласників.

В основі визначення рівнів того або іншого явища, на думку багатьох дослідників [2, 5 та ін.], лежать такі критерії, як “мірило оцінки, думки, критерій істини” [4, с. 263]. Вони можуть сприйматися “як еталонні показники, з якими порівнюються досягнуті результати” [6, с. 45].

Отже, рівні сформованості ділових якостей виділяються на основі критеріїв, які, у свою чергу, об'єднують характеристики одночасно всіх показників ділових якостей учнів, але за ступенем їх наповнення, розкриття, зростання якісних характеристик кожного з них. Цей момент має принципове значення для визначення нашої позиції, оскільки вважаємо, що рівні відображають зміну не в одному якомусь елементі ділових якостей старшокласників, наприклад, ділової спрямованості або компетентності, а в новоутворенні загалом, у всіх його елементах одночасно. Міняється лише якісне наповнення кожного з них відповідно до логіки позитивних змін – від простого до складнішого, значущого.

Для оцінювання рівня сформованості ділових якостей було взято критерії на основі визначених сфер індивідуальності: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, емоційний. Показниками мотиваційного критерію є: ступінь сформованості ділової спрямованості; ступінь розвиненості прагнення до успіху. Показники когнітивного критерію такі: ступінь сформованості компетентності учнів; ступінь готовності старшокласника до виконання творчих завдань. Провідними показниками діялісного критерію стали: здатність до організаторської діяльності; ступінь сформованості відповідальності; ступінь готовності

старшокласника до ризику. Показниками емоційного критерію виступили: ступінь розвиненості самовладання; ступінь сформованості вміння бути контактним у різних соціальних групах; ступінь усвідомлення старшокласником сутності толерантності й особливостей її дотримання. Сукупність указаних вище показників охоплює у взаємозв'язку і взаємообумовленості всі зовнішні і внутрішні прояви феномена, що вивчається, і служить віддзеркаленням у його рівневих змінах.

Як показав аналіз досліджень, у яких розглядаються питання рівневих характеристик сформованості ділових якостей [3, 7, 10 та ін.], їх кількість, як правило, не перевищує три або чотири. Що стосується назви рівнів, то звернення до розробок, пов'язаних із цим аспектом проблеми формування ділових якостей, показало, що деякі автори використовують при позначенні рівнів відмінність у покроковій динаміці цього новоутворення особистості – “початковий”, “середній/достатній”, “високий”.

У нашому дослідженні ми дотримуємося цієї позиції. Тому виділені рівні одержують не тільки позначення за шкалами (за С. Ожеговим, “шкала – ряд величин, цифр у висхідному або спадному порядку” [4, с. 885]) – низький, середній, високий рівень, але і за вираженим проявом ділових якостей школярів.

Кожна людина, у тому числі і старшокласник, має різний ступінь прояву ділових якостей. Сформованість ділових якостей особистості старшокласника диференційовано на три рівні (табл. 1):

- високий рівень – свідчить про формування свідомого, діяльнісного ставлення до рішення будь-якого питання, високий прояв ділових якостей учнів;
- середній рівень – відображає процес зміни у формуванні ділових якостей, що розпочався, перехід школяра на позицію активного, зацікавленого учасника діяльності;
- низький рівень – характеризується мало вираженим проявом окремих ділових якостей або прояву якостей немає.

Таблиця 1

Характеристика рівнів ділових якостей особистості

Показники	Рівні сформованості ділових якостей		
	високий рівень	середній рівень	низький рівень
ступінь сформованості ділової спрямованості	має позитивну установку на результат, чітко виражену ділову спрямованість, сенсоутворюючими мотивами діяльності є майбутні високі професійні досягнення, які учень розглядає з погляду максимальної корисності для оточуючих людей і суспільства.	інтерес до діяльності ділової людини є, але носить ситуативний характер, під час діяльності може мати місце згасання інтересу.	переважає нечітко виражений інтерес до діяльності ділової людини, прагнення діяти, іти вперед – відсутнє.
ступінь розвиненості прагнення до успіху	високий рівень прагнення до успіху.	виражено не яскраво.	низький рівень прагнення до успіху.
ступінь сформованості компетентності	високий рівень розвитку ключових компетенцій, уміє мобілізувати в певній ситуації отримані знання й досвід.	деякі ключові компетенції не розвинені, має труднощі у вирішенні життєвих завдань.	низький рівень розвитку ключових компетенцій, не уміє розробляти й утілювати власну стратегію життя, вирішувати життєві проблеми.
ступінь готовності до виконання творчих завдань	високий рівень здатності породжувати незвичайні ідеї, відхилитися від варіативного характеру й	із запропонованих завдань вибирає завдання	проявляє пасивність, при найменших труднощах не намагається самостійно

	традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації.	уміє їх правильно виконувати за аналогією.	знайти рішення, чекає на допомогу, із завдань різної складності вибирає й уміє виконувати завдання репродуктивного характеру.
здатність до організаторської діяльності	високий рівень організаторської діяльності, швидко орієнтується у важких ситуаціях, здатний прийняти самостійне рішення, відстоює свою думку, домагається, щоб вона була прийнята колективом, любить організовувати заходи, запалити колектив.	уміє планувати свою роботу, відстояти свою думку, однак потенціал схильностей не відрізняється високою самостійністю.	прояв ініціативи в суспільній діяльності вкрай занижений, уникає прийняття самостійних рішень, не відстоює своєї думки. Участь в організації заходів бере за примусом.
ступінь сформованості відповідальності	має високо розвинене почуття обов'язку відповідати за свої дії, вчинки, вимогливий до себе й інших.	уміє сумлінно виконувати покладені обов'язки, але здатність відповідати за свої доручення, справи недостатньо розвинена.	низький рівень розвитку обов'язку відповідати за свої дії, вчинки, відповідати за їх наслідки, є невідповідність слова й справи.
ступінь готовності до ризику	уміє зробити вибір оптимального рішення й зони найближчої відповідальності при прийнятті рішень, нових і нестандартних ідей.	здатний прийняти нові, оригінальні рішення, але боїться брати відповідальність за їх виконання.	не вміє прийняти рішення, діяти швидко в ситуації невизначеності й незавершеності.
ступінь розвиненості самовладання	уміє мобілізувати свої сили й можливості в несподіваній обстановці, проявляючи при цьому енергію й активність, стримати неадекватні дії й вчинки.	уміння в будь-яких умовах управляти своїми почуттями й учинками, потребує певних зусиль та настроювання.	діяльність імпульсивна, не вміє доцільно діяти в будь-якій ситуації й досягти високих результатів у своїй поведінці й діяльності.
ступінь сформованості вміння бути контактним у різних соціальних групах	уміє бути контактним у різних соціальних групах, використовує продуктивні стратегії для впливу й переконання людей, легко запобігає конфліктним ситуаціям або вміло виходить із них.	уникає конфліктних ситуацій, зустрічається з труднощами в спілкуванні через бар'єри спілкування.	має труднощі в спілкуванні, зболісно реагує на зауваження, не вміє розв'язувати конфлікти ситуації.
ступінь усвідомлення сутності толерантності й особливостей її дотримання	уміє відстоювати свої права та думки без порушення прав оточуючих, відверто проявляє свої почуття і потреби, уміє вести конструктивний діалог, поважає думки й гідність співбесідника.	визнає рівність інших, готовий миритися з думками інших, поважає права інших, але дозволяє порушувати свої права, нав'язувати свої погляди, думки.	порушує права інших, щоб збудь-що нав'язати свої потреби і прагнення, втручається у будь-яку справу без дозволу, поводить себе нетактовно, намагається весь час домінувати над оточуючими.

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що учням із високим рівнем сформованості ділових якостей властиві чітко виражена ділова спрямованість і потреба в успіху; високий рівень розвитку ключових компетенцій, здатність породжувати незвичайні ідеї; високий рівень організаторської діяльності, вимогливість до себе й інших, здатність до самостійних

активних дій в умовах ризику; мобілізування своїх сил і можливостей у несподіваній ситуації, уміння бути контактним у різних соціальних групах, уміння відстоювати свої права та думки без порушення прав оточуючих, поважати думки й гідність співбесідника.

Для учнів із середнім рівнем характерно: інтерес до діяльності ділової людини носить ситуативний характер, прагнення до успіху не завжди наявне; деякі компетенції не розвинені, уміння розв'язувати завдання варіативного характеру, перевага надається діям за аналогією; невисока стійкість потенціалу організаторських схильностей, недостатньо розвинена здатність відповідати за свої справи і виконувати доручення, не завжди самостійне ставлення цілі, визначення шляхів її реалізації; не завжди вміле стримування своїх емоцій, труднощі в спілкуванні, повага до прав інших, але порушення своїх прав, нав'язування своїх поглядів, думок.

Учні з низьким рівнем сформованості ділових якостей, характеризуються, насамперед, несформованістю прагнення до успіху, нечітко вираженим інтересом до діяльності ділової людини; низьким рівнем розвитку ключових компетенцій, умінням виконувати завдання репродуктивного характеру; заниженим проявом ініціативи в суспільній діяльності, невідповідністю слова й справи, невмінням прийняти рішення, діяти швидко в ситуації невизначеності; відсутнім умінням стримувати свої емоції, невмінням розв'язувати конфліктні ситуації, нетактовним поведінням з оточуючими.

Висновки й перспективи подальших розвідок у даному напрямку

Отже, ми визначили основні критерії, показники й рівні сформованості ділових якостей старшокласників, характеристика яких дає можливість педагогові діагностувати їх в учнів і на цій основі прогнозувати можливі шляхи їхнього виховання в освітньому процесі, формувати в учнів із першим і другим рівнем сформованості третій рівень сформованості ділових якостей.

Список використаних джерел

1. Беспалько В. Мониторинг качества обучения – средство управления образованием / В.П. Беспалько // Мир образования. – 1996. – № 2. – С. 31–36.
2. Каташова О. Виховання духовних цінностей старшокласників в умовах багатопрофільного ліцею: Дис... канд. пед. наук / О. Каташова. – Луганськ, 2009.
3. Михалева Л. Формирование базисных деловых качеств у старшеклассников: Автореф. дис. канд. пед. наук / Л.П. Михалева. – Красноярск, 1995. – 22 с.
4. Ожегов С. Словарь русского языка / С.И. Ожегов / Под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Рус. яз., 1984. – 797 с.
5. Пасечникова Л. Формування в старшокласників орієнтації на досягнення життєвого успіху: Дис... канд. пед. наук / Л.П. Пасечникова. – Луганськ, 2008. – 193 с.
6. Полтавец Г., Никулин С. Научно-методические материалы по анализу практической проблемы оценивания качества в системе дополнительного образования детей / Г.А. Полтавец, С.К. Никулин. – М., 2000. – 94 с.
7. Полякова А. Формирование деловых качеств личности в условиях этнокультурной направленности образования: Автореф. дис. канд. пед. наук / А.Л. Полякова. – Волгоград, 1998. – 20 с.
8. Психолого-педагогический словарь для учителей и руководителей общеобразовательных учреждений. – Ростов н/Д.: Изд-во Феникс, 1998. – 544 с.
9. Сбитнева В. Педагогические условия развития лидерских качеств подростков в детском общественном объединении: Автореф. канд. пед. наук / В.Б. Сбитнева. – Ижевск, 2006. – 18 с.
10. Селезнева Е. Формирование деловых качеств личности старшеклассников: Автореф. дис. канд. пед. наук / Е.Н. Селезнева. – Калининград, 2000. – 18 с.

Надійшла до редколегії 19.09.2011.

Мартинец Л. А. Критерии, показатели и уровни сформированности деловых качеств старшеклассников

В статье определены критерии, показатели и уровни сформированности деловых качеств старшеклассников, раскрыта сущность понятий “уровень”, “критерий”, подана обобщенная характеристика уровней сформированности деловых качеств учеников старшей школы.

Ключевые слова: *уровень, критерий, показатель, шкала.*

Martynets L. A. Criteria, indexes and levels of formed business qualities of senior pupils

Criteria, indexes and levels of formed business qualities of senior pupils are reflected in the article, the essence of concepts “level”, “criterion” is defined, a generalized description of levels of formed business qualities of senior pupils is stated.

Key words: *level, criterion, index, scale.*